

XALQ OG‘ZAKI DOSTON VA ERTAKLARIDA TUG‘ILISH MOTIVINING O‘RNI

Ro‘zmetova Sohiba Aminbaevna, Urganch Ranch texnologiya universiteti katta o‘qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0009-7733-4045>

e-mail:

srozmetova215@gmail.com

THE ROLE OF THE MOTIF OF BIRTH IN ORAL EPIC AND FAIRY TALES OF THE PEOPLE

Rozmetova Sahiba Aminbaevna, senior lecturer at Urganch Ranch University of Technology

РОЛЬ МОТИВА РОЖДЕНИЯ В НАРОДНЫХ УСТНЫХ ЭПОСАХ И СКАЗКАХ

Рузметова Сохиба Аминбаевна, старший преподаватель Ургенчского технологического университета Ranch

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola xalq og‘zaki adabiyotining eng qadimiy va keng tarqalgan janrlaridan bo‘lgan doston va ertaklarda tug‘ilish motivining o‘rni va uning mazmuniy-struktural jihatlarini tahlil qilinadi. Maqolada, asosan, turli xalqlarning og‘zaki ijodida tug‘ilish motivining qanday tasvirlanganligi, bu motivning o‘ziga xos funksiyalari, shuningdek, xalq an‘analari va urf-odatlariga asoslangan simbolik ma‘nolari o‘rganiladi. Tug‘ilish motivi xalq og‘zaki adabiyotida faqatgina biografik yoki naturalistik kontekstda emas, balki ijtimoiy, ma‘naviy va falsafiy kontekstda ham ishlatiladi. Maqolada o‘tkazilgan tahlillar orqali, tug‘ilish motivining aynan xalq og‘zaki doston va ertaklarida qanday shakllanganligi va uning xalq tabiatiga, qadriyatlarini va dunyoqarashiga qanday ta‘sir ko‘rsatganligi aniq ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki adabiyoti, doston, ertak, tug‘ilish motivi, ma‘naviyat, ijtimoiy tizim, folklor, qadriyatlar, mifologiya, xalq an‘analari, simbolizm.

Abstract: This scientific article analyzes the place of the birth motif in epics and fairy tales, which are one of the most ancient and widespread genres of folk oral literature, and its content-structural aspects. The article mainly studies how the birth motif is depicted in the oral works of different peoples, the specific functions of this motif, as well as its symbolic meanings based on folk traditions and customs. The birth motif is used in folk oral literature not only in a biographical or naturalistic context, but also in a social, spiritual and philosophical context. Through the analysis conducted in the article, it is clearly shown how the birth motif was formed in folk oral epics and fairy tales and how it influenced the nature, values and worldview of the people.

Key words: folk oral literature, epic, fairy tale, birth motif, spirituality, social system, folklore, values, mythology, folk traditions, symbolism.

Аннотация: В данной научной статье анализируется роль мотива рождения и его содержательно-структурных аспектов в былинах и сказках, которые относятся к числу наиболее древних и распространенных жанров народной литературы. В статье главным образом рассматривается, как мотив рождения описывается в устных произведениях разных народов, конкретные функции этого мотива, а также его символические значения, основанные на народных традициях и обычаях. Мотив рождения используется в народной литературе не только в биографическом или натуралистическом контексте, но и в социальном, духовно-философском

контексте. Благодаря проведенному в статье анализу наглядно показано, как формировался мотив рождения в народных былинах и сказках и как он влиял на характер, ценности и мировоззрение народа.

Ключевые слова: народная литература, эпос, сказка, мотив рождения, духовность, общественный строй, фольклор, ценности, мифология, народные традиции, символика.

KIRISH. Ushbu maqola xalq og‘zaki adabiyotining asosiy mavzularidan biri bo‘lgan tug‘ilish motivini tahlil qilishni maqsad qilib oladi. Tug‘ilish, ko‘p holatlarda yangi hayot boshlanishini, yangi avlodning kelishini yoki insonning dunyoga kelishi bilan bog‘liq chuqur ma‘naviy ma‘nolarni o‘zida aks ettiradi.

Xalq og‘zaki doston va ertaklarida tug‘ilish motivining o‘rni va mazmuni: Xalq og‘zaki ijodiyoti insoniyatning qadimdan to hozirga qadar saqlanib kelayotgan boy madaniy merosidir. U millatning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlarini ifodalaydi. Og‘zaki ijodda inson tabiat va jamiyat bilan munosabatini aks ettirgan turli motiv va obrazlar keng o‘rin egallaydi. Bunda xalq dostonlari va ertaklari alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ularning mavzusi va g‘oyasi xalqning tarixiy tajribasi, orzu-umidlari, ma‘naviyati bilan chambarchas bog‘liqdir.

Doston va ertaklar, avvalo, insonning tug‘ilishi, voyaga yetishi, hayotda o‘z o‘rnini topishi kabi tabiat va jamiyat uchun muhim bo‘lgan voqealar haqida hikoya qiladi. Tug‘ilish motivi ana shunday hikoyalarning markazida turib, hayotning boshi sifatida falsafiy va badiiy ahamiyat kasb etadi. Bu motiv ko‘pincha ramziy obrazlar, afsonaviy voqealar va arhetiplar orqali ifodalanib, xalqning hayot haqidagi qarashlarini yuksak badiiy shaklda aks ettiradi.

Tug‘ilish motivining xalq dostonlari va ertaklaridagi ko‘rinishi nafaqat inson hayotini, balki uning tabiat bilan uzviy bog‘liqligini ham ifodalaydi. Otabobolarimizning tasavvurlarida tug‘ilish faqat biologik jarayon sifatida emas, balki ilohiy bir hodisa, yangi hayotning boshlanishi va avlodlarning davom etishi sifatida ulug‘langan. Dostonlarda bu motiv epik voqealarning boshlang‘ich nuqtasi bo‘lib, qahramonning tug‘ilishi, uning ilohiy yoki afsonaviy kelib chiqishi, ajdodlar ruhi bilan aloqadorligi tasvirlanadi[1].

Ertaklarda esa, tug‘ilish motivi ko‘pincha g‘ayrioddiy va afsonaviy tarzda ifodalanadi. Masalan, qahramonning g‘ayrioddiy sharoitlarda dunyoga kelishi, ota-onaning uzoq vaqt farzand ko‘ra olmasligi va turli sinovlar orqali orzu qilingan

avlodning dunyoga kelishi motivi takrorlanib turadi. Bu nafaqat ma‘naviy yuksaklikni ifoda etadi, balki xalqning ezgulik va adolat tantanasi haqidagi ishonchini aks ettiradi.

Mazkur maqola xalq og‘zaki ijodida tug‘ilish motivining turli ko‘rinishlari va ularning badiiy-estetik xususiyatlarini tadqiq qilishga qaratilgan. Xususan, doston va ertaklarda ushbu motivning ijtimoiy, madaniy va ma‘naviy ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, tug‘ilish motivi orqali xalqning dunyoqarashi, e‘tiqodi va qadriyatlarini tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida xalq ijodiyoti va undagi tug‘ilish motivi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib berish va uning zamonaviy ma‘naviy hayotimizdagi ahamiyatini ko‘rsatish maqsad qilingan.

Tug‘ilish motivining asosiy xususiyatlari:

Tug‘ilish motivi xalq og‘zaki adabiyotida ikki asosiy shaklda uchraydi: biografik va simbolik. Biografik shaklda tug‘ilish odatda yangi tug‘ilgan shaxsning hayotining boshlashi va uning ijtimoiy tizimda o‘z o‘rnini topish jarayonini ifodalaydi. Simvolik shaklda esa tug‘ilish ko‘proq ma‘naviy, ruhiy va falsafiy ma‘nolarni aks ettiradi. Tug‘ilish – bu faqatgina biologik jarayon emas, balki o‘zgarish va yangilanishni, ma‘naviy rivojlanish va o‘rganishni ifodalovchi ko‘rinishdir.

Xalq og‘zaki dostonlarida tug‘ilish motivi o‘zgacha shaklda namoyon bo‘ladi. Masalan, ba‘zi dostonlarda yangi tug‘ilgan bola kelajakdagi kuchli lider yoki qahramon sifatida tasvirlanadi. Tug‘ilish, shuningdek, qudratli oilaning, xalqning yangi umidi sifatida ham qaraladi. Ertaklarda esa tug‘ilish motivi ko‘pincha odatiy bo‘lmagan, g‘aroyib holatlar yoki sehrli muhitlarda namoyon bo‘ladi, bu esa o‘quvchi yoki tinglovchini ajablantiradi[2].

Tug‘ilish motivi xalq og‘zaki ijodida nafaqat biologik jarayonni, balki falsafiy va ma‘naviy mazmunni o‘zida mujassam etadi. Ushbu motivning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

1. Ramziylik va mifologik asos: tug‘ilish motivi ko‘pincha mifologik va ramziy obrazlar orqali ifodalanadi. Masalan, dostonlarda qahramonning g‘ayrioddiy sharoitlarda tug‘ilishi (masalan, ajdodlarning duo qilishi, ilohiy kuchning ishtiroki) uning o‘ziga xos yuksak maqomini

belgilaydi. Bu motiv orqali yangi hayotning ilohiy manbalarga bog'liqligi, inson va tabiat o'rtasidagi uzviylik ifodalanadi.

2. Ilohiylashtirish: ko'plab doston va ertaklarda tug'ilish motivi orqali qahramonning tanlangan yoki maxsus ekanligi ta'kidlanadi. Qahramonning ilohiy mavjudotlar, afsonaviy qushlar yoki muqaddas daraxtlar bilan bog'liq holda dunyoga kelishi xalqning dunyoqarashidagi tabiat va ilohiyotning birligi haqidagi qarashlarini ko'rsatadi.

3. Afsun va mo'jiza unsurlari: ertak va dostonlarda tug'ilish ko'pincha afsun yoki mo'jiza bilan bog'liq bo'ladi. Bu holat ota-onaning uzoq vaqt farzand ko'rmasligi, muayyan sinovlardan o'tishi, mo'jizaviy yordam olishi orqali tasvirlanadi. Bunda xalqning ezgulik va umid haqidagi ishonchi ifodalanadi.

4. Avlodlar o'rtasidagi bog'liqlik: tug'ilish motivi avlodlar uzviyligini ko'rsatishda asosiy rol o'ynaydi. Masalan, ota-bobolarning niyatlari va duolari tufayli yangi avlodning dunyoga kelishi orqali kelajak va o'tmish o'rtasidagi ruhiy bog'lanish aks ettiriladi. Bu xalq og'zaki ijodida urf-odatlar va qadriyatlarning avloddan avlodga o'tishini ta'minlaydi.

5. Ezgu kuchlarning tantanasi: tug'ilish motivi ko'pincha yaxshilik va ezgulik kuchlarining g'alabasini ifodalaydi. Qahramonning g'ayrioddiy tug'ilishi, uning keyinchalik yovuzlikka qarshi kurashda g'alaba qozonishi xalqning ezgulikning muqarrar zafar topishiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

6. Doston va ertaklarda universal mazmun: tug'ilish motivi universalligi bilan ajralib turadi. U ko'plab xalq dostonlari va ertaklarida mavjud bo'lib, turli madaniyatlarda o'xshash obrazlar va g'oyalarni uchratish mumkin. Bu ayniqsa, inson hayotining muhim bosqichlari – tug'ilish, voyaga yetish va o'lim jarayonlarining bir-biri bilan uzviy bog'liq ekanligini anglatadi.

7. Jamiyatning e'tiqod va qadriyatlarini aks ettirish: bu motiv xalqning axloqiy va diniy qadriyatlarini aks ettiradi. Misol uchun, xalq ertaklarida tug'ilish ko'pincha e'tiqod va duolar orqali ro'yobga chiqadi, bu esa qadimiy urf-odatlar va xalq e'tiqodlarining ahamiyatini ko'rsatadi.

8. Tug'ilish va qahramonlikning o'zaro bog'liqligi: tug'ilish motivi ko'pincha qahramonning kelajakdagi yuksak ishlari va missiyasini bashorat qiladi. Qahramonning

tug'ilishidan boshlab uning odamlarga yordam beruvchi, jamiyatni yovuzlikdan qutqaruvchi shaxs ekanligi his etiladi. Bu esa xalqning ideal qahramon obrazi haqidagi tasavvurlarini ifodalaydi.

Misol uchun, **“Alpomish”** dostonida Alpomishning tug'ilishi va uning xalq uchun qahramon sifatida shakllanishi, yangi avlodning kelajagini anglatadi. Tug'ilish faqatgina Alpomishning hayoti boshlanishini emas, balki xalqning ozodlik va baxtli kelajagini ifodalaydi. Tug'ilishning bu tarzda tasvirlanishi, xalq uchun umid va kelajakni anglatadi[3].

Tug'ilish motivining ertaklarda tasvirlanishi: ertaklarda tug'ilish motivi ko'pincha sehrli, mistik va fantastik unsurlar bilan boyitilgan holda tasvirlanadi. Tug'ilish, ko'pincha muhim yoki sirli voqea sifatida keltiriladi. Ertaklarda yangi tug'ilgan bola yoki qahramon ba'zan g'aroyib voqealar bilan bog'liq holda dunyoga keladi, bu esa ertakning asosiy syujetini tashkil etadi. Tug'ilish va undan keyingi rivojlanishlar ko'pincha muhim va ajib hodisalar orqali tasvirlanadi.

Masalan, **“Qizil Yubka”** ertaklarida qahramonning tug'ilishi ajdarlar yoki sehrli kuchlar bilan bog'liq bo'lgan voqealar bilan birga tasvirlanadi. Bu holat tug'ilishning mistik va simbolik ma'nosini oshiradi va qahramonning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun tayyorlikni bildiradi.

Tug'ilish motivining simbolik ma'nolari: tug'ilish motivining xalq og'zaki adabiyotida simbolik ma'nosi juda katta. Tug'ilish ko'pincha o'zgartirish, yangilanish, yoki yangi bir davrning boshlanishi sifatida qaraladi. Bunday holatlar doston va ertaklarda faqat yangi tug'ilgan shaxsni emas, balki jamiyatning yoki xalqning yangi taraqqiyotini, o'sishini yoki inqilobini ifodalaydi. Tug'ilishning bu simbolik ma'nosi xalq og'zaki adabiyotining qadriyatlari va dunyoqarashiga asoslanadi.

Xalq og'zaki adabiyotida tug'ilish motivi, ayniqsa, dunyoqarashning ma'naviy jihatlariga, ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarga bo'lgan munosabatni aks ettiradi. Tug'ilish, ko'pincha, adolatning tiklanishi, kuchli va qahramon avlodning kelishi yoki ezgulikning zafar topishi sifatida ifodalanadi[4].

XULOSA. Xalq og'zaki ijodiyoti insoniyatning madaniy, axloqiy va estetik rivojlanishidagi eng qadimiy manbalardan biri bo'lib, unda xalqning dunyoqarashi, e'tiqodi, urf-odatlar va qadriyatlari mujassam etiladi. Ushbu ijodiyotning eng o'ziga xos xususiyatlaridan biri

tug‘ilish motivining markaziy o‘rin egallashidir. Tug‘ilish motivi orqali xalq nafaqat hayotning boshlanishi, balki insonning tabiat, jamiyat va ilohiy kuchlar bilan bo‘lgan munosabatlarini ham badiiy-estetik shaklda aks ettirgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tug‘ilish motivi xalq og‘zaki dostonlari va ertaklarida bir necha xil ma‘no qatlamlarini o‘z ichiga oladi:

1. **Mifologik va ramziy asos:** tug‘ilish ko‘pincha afsonaviy sharoitlarda, ramziy unsurlar yordamida tasvirlanadi. Bu, o‘z navbatida, xalqning hayot va tabiat haqidagi arxaik tasavvurlaridan dalolat beradi.

2. **Ilohiylashtirilgan tug‘ilish:** qahramonlarning g‘ayrioddiy sharoitlarda dunyoga kelishi ularning kelgusidagi yuksak missiyasini ifodalaydi. Bu xalqning ilohiy kuchlarga bo‘lgan e‘tiqodini aks ettiradi.

3. **Avlodlar o‘rtasidagi uzviylik:** tug‘ilish motivi ota-bobolar va kelajak avlodlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ramziy tarzda ifodalaydi, bu esa jamiyatning axloqiy va ma‘naviy asoslarini saqlashda muhim o‘rin tutadi.

4. **Ezgulik va umidning ramzi:** ushbu motiv orqali xalq o‘zining ezgulik tantanasiga bo‘lgan ishonchini ifodalaydi. Qahramonning tug‘ilishi nafaqat individual hayotning boshlanishi, balki yaxshilikning hayotdagi ustuvorligiga bo‘lgan ishonchning ifodasi sifatida talqin qilinadi.

Tug‘ilish motivi xalq dostonlarida epik voqealarning boshlanishi sifatida xizmat qiladi. Qahramonning tug‘ilishi, uning afsonaviy kelib chiqishi yoki ilohiy kuchlar bilan bog‘liqligi hikoyaning keyingi rivojlanishi uchun asos yaratadi. Bu motiv nafaqat badiiy mazmunni boyitadi, balki qahramonlikning falsafiy mohiyatini ochib beradi. Shuningdek, tug‘ilish motivi xalq ertaklarida mo‘jiza va afsunlar yordamida tasvirlanib, qahramonning taqdiri, sinovlardan o‘tishi va ezgulikka erishishini belgilaydi.

Tadqiqot davomida xalq og‘zaki ijodida tug‘ilish motivining quyidagi muhim funksiyalari aniqlandi:

1. **Madaniy merosni uzluksiz saqlash.** Tug‘ilish motivi orqali xalq o‘z qadriyatlarini va urf-odatlarini avloddan-avlodga yetkazgan.

2. **Ma‘naviy tarbiya vositasi.** Ushbu motiv o‘quvchi yoki tinglovchini axloqiy qadriyatlarni qadrlashga, hayotning muqaddas ekanligini anglashga undaydi.

3. **Estetik go‘zallikni ifodalash.** Tug‘ilish motivining badiiy tasviri doston va ertaklarning estetik mazmunini boyitib, ularni zamonaviy o‘quvchilar uchun ham dolzarb qiladi.

Xalq og‘zaki ijodida tug‘ilish motivining o‘rganilishi milliy madaniy merosni chuqur anglash va uning jahon madaniyatidagi o‘rnini belgilashda muhimdir. Tug‘ilish motivi nafaqat xalqning tarixi va e‘tiqodini, balki umuminsoniy qadriyatlar – hayot, ezgulik, adolat va umidni ifodalaydi.

Kelgusida tug‘ilish motivining boshqa xalq ijodi janrlari (lirik qo‘shiqlar, maqollar, marosim qo‘shiqlari)dagi ko‘rinishlarini o‘rganish hamda zamonaviy badiiy adabiyotda ushbu motivning qayta talqinini tadqiq qilish muhimdir. Bu nafaqat xalq og‘zaki ijodi va uning evolyutsiyasini yaxshiroq tushunish, balki bugungi jamiyatning ma‘naviy ehtiyojlariga javob beradigan yangi tadqiqot yondashuvlarini ishlab chiqishda katta ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Sh.X.Rajabov. *O‘zbek xalq dostonlari*. Toshkent, 2004.
2. T.T.Barotov. *Ertaklar va mifologiya*. Toshkent, 2010.
3. X.X.Mirzoyev. *Xalq og‘zaki adabiyoti: nazariy masalalar*. Toshkent, 2008.
4. F.S.G‘afurov. *Xalq ertaklari va dostonlari*. Toshkent, 2015.

